

Terrorismintutkimuksen lähtökohdista ja nykytilasta

LEENA MALKKI

ABSTRACT

On premises and the current state of terrorism studies

This article draws attention to the influence that political discussion and interests have had on terrorism studies. Financing from governmental agencies and industry has directed much of the research at producing information useful for combating terrorism. At the same time, the study of terrorism has remained quite a peripheral field in the academe. Studies have tended to concentrate on groups and phenomena perceived as a threat in western countries, while largely similar but less threatening cases have been insufficiently explored. Partly resulting from this, theoretical understanding of terrorism has remained underdeveloped. The biggest problem is related to the concept of terrorism. The term is normally used to refer to certain kind of acts and their perpetrators. However, rather than any characteristics of these perpetrators, it seems that what most unites the cases described as terrorism are the reactions the acts provoke.

Johdanto

Terrorismi on koettu 1960-luvun lopulta alkaen poliittisesti merkittäväksi ilmiöksi, ja sitä on siitä lähtien tutkittu paljon. Toisaalta juuri suuri mielenkiinto aihetta kohtaan on ollut omiaan vaikeutamaan terrorismia koskevan tutkimuksen kehittymistä, ainakin akateemisen tutkimuksen näkökulmasta katsoen. Terrorismintutkimuksesta on monin tavoin tullut aikalaiskeskustelun sekä poliittisten ja moraalisten pohdintojen ”kaappaama” tutkimusala. Siinä missä käsitteen käyttö poliittisessa keskustelussa pitäisi olla enemmänkin yksi tutkimuksen kohteista, se on monien tutkimusten kohdalla pikemminkin merkittävä tutkimusasetelmaa ohjaava seikka. Tämä näkyy niin tutkimusalan rakenteissa, tutkimuskohteiden valinnassa, kysymyksenasetteluissa kuin käytetyssä aineistosakin.

Tässä artikkelissa käyn läpi sitä, miten terrorismin käsitteen poliittinen ymmärtäminen ja poliittisten toimijoiden intressit ovat heijastuneet terrorismintutkimukseen. Lopuksi pohdin lyhyesti ter-

rorismia akateemisen tutkimuksen käsitteenä. Voidaanko käsite riisua moraalisista ja poliittisista merkityksistään siinä määrin, että sitä olisi järkevä yrittääkään käyttää neutraalina tietyyppistä toimintatapaa kuvaavana terminä? Onko terrorismia ylipäänsäkään perusteltua tarkastella yhtenäisenä ilmiönä muuten kuin turvallisuusuhan ja viiholliskuvien tasolla?

Tutkijat ja maksajat

Terrorismia koskevan tutkimuksen määrä lähti merkittävään nousuun 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa. Lisääntynyt kiinnostus aihetta kohtaan oli vahvasti sidoksissa havaintoihin terrorismin yleistyisestä. Valtioiden viranomaisten ja jossain määrin myös elinkeinoelämän edustajien intresseissä oli kehittää mahdollisimman hyviä toimintamalleja terrori-iskutilanteiden hallintaan sekä ennaltaehkäisyyn. Näistä tahoista muodostui pian merkittäviä tutkimuksen rahoittajia: 1970-luvulla valtaosa rahoituksesta tuli elinkeinoelämältä (industry) ja eri maiden hallituksilta – yksin Yhdys-

valtain hallitukselta 32 prosenttia. Vain 12 prosenttia tutkimuksesta oli yliopistojen rahoittamaa. Vaikka vastaavaa tilastoa ei ole tietääkseni julkaistu tämän jälkeiseltä ajalta, vaikuttaisi, että tilanne olisi edelleen pitkälti samansuuntainen, joskin akateemisen rahoituksen osuus saattaisi omien ja esimerkiksi Avishag Gordonin huomioiden mukaan olla kasvussa.¹

Terrorismintutkimus ei ole akateemisena tutkimusalana edelleenkään kovin vakiintunut. Terrorismin osalleen saaman yleisen kiinnostuksen huomioon ottaen on ehkä hieman yllättävääkin, että tutkimusala vaikuttaa kärsivän verenvähyydestä sekä erityisesti ilmiötä pidemmän aikaa tutkineiden tutkijoiden puutteesta. Alalla valmistuu vuosittain verrattain vähäinen määrä väitöskirjoja (Gordon 1999), eivätkä väitelleet vaikuta jatkavan aihepiiriin parissa pitkään sen jälkeen. Merkittävän osan terrorismia koskevasta akateemisista tutkimuksista ovat tehneet tutkijat, joiden pääasialliset tutkimusintressit ovat toisaalla ja jotka ovat kokeneet, että heillä on jotain sanottavaa ”mehukkaasta ja ajankohtaisesta aiheesta” (Merari 1991, 92).

Akateemisen tutkimusperinteen heikkous heijastuu myös siinä, että ei-akateemisissa instituutioissa tehdyn tutkimuksen näkyvyys on akateemisessa keskustelussa ollut verrattain voimakasta. Tämän voi todeta esimerkiksi katsomalla alan kahdessa tieteellisessä julkaisussa (*Terrorism and Political Violence* ja *Studies in Conflict and Terrorism*) 1990-luvulla julkaistuja artikkeleita. Avishag Gordonin koostaman tilaston mukaan näissä lehdissä, erityisesti jälkimmäisessä, julkaistiin moninkertaisesti enemmän ei-akateemisten tutkijoiden artikkeleita kuin vertailevan politiikan tutkimuksen ja viestinnän tutkimuksen alan vastaavissa lehdissä (Gordon 2001, 122–123).²

¹ Gordon 2001, 119. Tiedot terrorismintutkimuksen rahoituksesta 1970-luvulla ovat Gordonin ilmoituksen mukaan peräisin E. O. F. Reidin väitöskirjasta (Reid 1983).

² Mainittakoon vielä, että kehityssuunta ei-akateemisten tutkijoiden kirjoittamien artikkelien julkaisun suhteen on näissä kahdessa lehdessä erisuuntainen. *Studies in Conflict and Terrorism* -julkaisussa oli vuosina 1992/1993 ei-akateemisten tutkijoiden kirjoittamia artikkeleita 35 prosenttia, kun vuonna 1997/1998 määrä oli noussut 41,6 prosenttiin. *Terrorism and Political Violence* -julkaisua taas on viime vuosina pyritty kehittämään vahvemmin akateemiseksi lehdiksi, mitä heijastaa ei-akateemisten tutkijoiden kirjoittamien artikkeleiden määrän lasku samana aikana 24,3 prosentista 13 prosenttiin.

Lähdeaineisto

Avishag Gordon on niin ikään kiinnittänyt huomiota siihen, että terrorismia koskevissa tutkimuksissa tietolähteenä ovat usein päivälehdet ja hallitusten dokumentit, kun taas vakiintuneilla tieteenaloilla tieto virtaa ennemminkin juuri toiseen suuntaan. Samaan asiaan on viitannut myös Andrew Silke. Hän nostaa esiin Alex Schmidin ja Albert Jongmanin 1980-luvulla tekemän kyselyn, jossa tutkijat ilmoittivat käyttäneensä eri tiedonlähteitä seuraavasti:

Taulukko 1: Terrorismia koskevan tutkimustiedon lähteet.

Tieteelliset kirjat ja artikkelit	100 %
Media ja uutispalvelut	92 %
Julkiset hallitusten asiakirjat	92 %
Terroristien/heidän kannattajiensa tuottamat dokumentit	58 %
Hallitusten virkamiesten haastattelut	46 %
Salaiseksi luokitellut hallitusten asiakirjat	26 %
Terroristien haastattelut	24 %
Muu	20 %

Lähde: Silke 2001, 3. Tiedot ovat peräisin Schmid ja Jongman 1988, 138.

Silken arvion mukaan tilanne ei ole olennaisesti tästä muuttunut. Esimerkiksi alan aikakausjulkaisuissa 1990-luvun toisella puoliskolla ilmestyneistä artikkeleista lähes kaksi kolmannelta perustuu pelkästään dokumenttien ja kirjallisuuden analysoinnille, kun taas haastatteluja tai kyselyitä oli käytetty alle 20 prosentissa artikkeleista (Silke 2001, 5–6). Näin ollen näyttää vahvasti siltä, että terrorismintutkimus operoi hyvin pitkälti muiden kuin tutkijoiden itsensä tuottaman tiedon pohjalta.

Kun tutkimuskysymys sen sallii, nojautumisesa valtioiden viranomaisten ja lehdistön tuottamaan tietoon ei välttämättä ole mitään vikaa. Esimerkiksi silloin, kun tutkitaan vaikkapa terrorismin vastaisen toiminnan kehittymistä tai eri iskujen uutisointia lehdistössä, tällaisten lähteiden käyttö on tietenkin perusteltua. Kuitenkin jos tutkimuskohteena ovat tavalla tai toisella iskut ja niistä vastuussa olevat tahot, ainoastaan tämän tyyppisten lähteiden käyttöön sisältyy selviä ongelmia. Ensimmäinen ongelma liittyy siihen, mil-

lä kriteerein ja mihin tarkoitukseen tietoa on tuotettu. Yleisesti voitaneen olettaa, että viranomaisten tiedon tuottamista terrorismin kaltaisten asioiden kohdalla ohjaa se, mitkä toimijat ja ilmiöt koetaan valtion turvallisuuden ja muiden intressien kannalta merkittävinä. Ei ole lainkaan itsestään selvää, että näistä lähtökohdista tuotettu tieto muodostaisi akateemisen tutkijan kannalta riittävän monipuolisen pohjan, niin siinä käsiteltyjen toimijoiden kuin tietojen kattavuudenkaan suhteen. Lisäksi tuotetun tiedon julkaisemista rajoittavat edelleen turvallisuuteen ja intresseihin liittyvät pohdinnat, eikä siten tuotetusta tiedosta ole tutkijoiden käytettävissä yleensä kuin vain osa.

Niin ikään monien viranomaisten tuottamien terrorismitilastojen hyödyntäminen tutkimuksessa on ongelmallista. Näin on jo siksi, että tilastojen pohjana käytetyt määritelmät eivät välttämättä ole akateemisen tutkimuksen kannalta mielekkäitä. Mielestäni on naiivia olettaa, että valtiot noudattaisivat usein poliittisista näkökohdista käsin muotoilemiaan terrorismin määritelmiä aukottoman systemaattisesti siten, että päätös kutsua jotakin toimintaa terrorismiksi olisi vääjäämätön seuraus siitä, että kyseisessä tapauksessa valtion terrorismille antaman määritelmän ehdot täyttyvät. Paremminkin terrorismiksi kutsumisen voi ajatella ilmaisevan valtion omista intresseistä käsin tehtyä arviota (McCauley 1991). Terrorismin käsitteeseen liittyy nykyisin siinä määrin vahva negatiivinen lataus, että sen käyttö tulkitaan lähes väistämättä teon tuomitsemiseksi ja usein myös sen takana olevan toimijan viholliseksi julistamiseksi riippumatta siitä, missä hengessä termiä poliittisessa yhteydessä käytetään. Näin ollen terrorismiksi leimaamiseen tai leimaamatta jättämiseen (ja sitä kautta tilastointiin) vaikuttaa vääjäämättä muutkin kuin määritelmässä luetellut seikat.

Samantyyppiset rajoitukset koskevat myös median tuottamaa ja välittämää tietoa. Tiedotusvälineiden kohdalla välitettävän tiedon valikoitumiseen vaikuttavat näkemykset siitä, millaisilla tapauksilla on uutisarvoa tai mitkä asiat ovat katsoja- tai lukijakunnan kannalta kiinnostavia. Tätä kautta huomion kohteeksi muodostuvat usein nimenomaisesti erityisen näyttävät tai dramaattiset tapahtumat sekä länsimaisen median (mitä tutkijat valtaosaltaan tietolähteenä käyttävät) kohdalla nimenomaisesti länsimaisen yleisön ja politiikan kannalta merkittäviltä vaikuttavat tapaukset. Tyyppillistä uutisoinnille on usein myös lyhytjänte-

isyys, eli kun näyttävää ja kiinnostavaa uutisainesta ei enää ole, tilanteen seuraaminen varsin nopeasti lopetetaan. Näin ollen median välittämien tietojen pohjalta on usein vaikea hahmottaa pidemmän ajan kehityskulkuja. Uutislähteiden kautta saatavissa olevaa tietoa vinouttaa niin ikään se, että sellaisten maiden tapahtumat, joissa lehdistön toimintaa kontrolloidaan vahvasti, ovat vaikeasti uutisoitavissa.

Sekä viranomaisten että median tuottaman tiedon suhteen on akateemisen tutkimuksen kannalta ongelmallista myös se, että tietojen luotettavuutta ei pystytä arvioimaan, koska tietojen julkaisemisen yhteydessä harvoin täsmennetään ainakaan akateemisten odotusten mukaisella tarkkuudella, miten tiedot on tuotettu ja miten tiedon välittäjä on tuottamansa tiedon pohjalta päätenyt esittämiinsä johtopäätöksiin. Tällä en tahdo väittää, että valtion viranomaisten ja lehdistön välittämä tieto olisi aina luotettavuudeltaan heikkoa – onhan myös viranomaisille ja medialle totuudenmukaisen tiedon tuottaminen tärkeää. Niiden toimintaa ohjaavat kuitenkin myös muut tekijät (esimerkiksi tarve toimia nopeasti), jotka saattavat mennä totuudellisuuden ja tietojen moninkertaisen tarkastamisen edelle.

Yhtä kaikki tämänkaltaisen ei-akateemisten tahojen koostaman tiedon sekä niiden pohjalta tehdyn tutkimuksen hyödyntäminen vaatii kriittisyyttä. Siinä missä monien edellä esittämiäni lähdekriittisten huomioiden voi ajatella kuuluvan tieteen tekemisen perusteisiin, niiden asettamien rajoitusten ymmärtäminen ei kuitenkaan kuvastu lähekkään kaikissa terrorismia koskevissa tutkimuksissa. Monesti ei tuoda selväsanaisesti esiin ongelmia tiedon alkuperän ja sen kautta välittyvän kokonaiskuvan luotettavuuden ja kattavuuden suhteen. Tästä syystä on tutkimustuloksia arvioitaessa mielestäni tärkeää kiinnittää erityistä huomiota siihen, millaiseen aineistoon ne pohjautuvat ja kuinka selkeästi lähteiden asettamat rajoitukset tuodaan esille. Tämä taas ei ole aina kovin helppo tehtävä, koska monissa terrorismia koskevissa kirjoissa ja artikkeleissa on panostettu huomattavan vähän alaviitteisiin.

Tutkimuskohteet ja -kysymykset

Vahvalla viranomais- ja medialähteisiin sekä aiempaan tutkimukseen nojautumisella on ollut seurauksensa myös tutkimuskohteiden valikoitumisen

kautta. Tutkimus on nimittäin suuntautunut lähes yksinomaan sellaisiin iskuihin ja toimijoihin, jotka ovat saaneet länsimaissa osakseen niin paljon huomiota, että niistä on saatavilla riittävä määrä materiaalia viranomais- ja medialähteistä. Näin terrorismin nimikkeen alla tutkittavien kohteiden joukosta on muodostunut pitkälti poliittisesti rajautunut. Tältä pohjalta tutkimus on keskittynyt lähes yksinomaan ei-valtiollisiin toimijoihin ja aivan erityisesti kansainväliseksi – eli tavalla tai toisella useampaa maata tai sen kansalaisia koskettavaksi – terrorismiksi katsottuihin tapauksiin. Syytä tai seurausta, niin ikään alan merkittävimmät kvantitatiiviset lähteet kuten RAND:n ja St Andrewsian yliopiston kronologia, ITERATE-tietokannat ja myös Yhdysvaltain hallituksen vuosittainen raportti *Patterns of Global Terrorism* keskittyvät nimenomaan ei-valtiollisten toimijoiden kansainväliseen terrorismiin.³

Kyseenalaista kuitenkin on, millaisen pohjan näin valikoitunut tutkittavien tapausten joukko muodostaa yleistysten tekemiselle. Toisin sanoen onko länsimaissa turvallisuusuhkiksi koettujen ja/tai mediahuomiota saaneiden iskujen ja toimijoiden joukko sellainen, että siitä olisi mahdollista löytää yhteisiä piirteitä ja sitä kautta näitä tapauksia koskevan teorian kehittäminen järkevää ja hyödyllistä? Tutkimuksen keskittymistä poliittisessa keskustelussa paljon esillä olleisiin tapauksiin ei voi mielestäni tulkita osoitukseksi siitä, että terrorismintutkijoiden ymmärrys tutkimusalan rajauksesta olisi yhtenevä ilmiön poliittisen ymmärryksen kanssa. Tästä selvä indikaatio on se, että merkittävä osa tutkijoista allekirjoittaa väitteen, että terrorismi on toimintatapa, jota kuka tahansa toimija, valtiot mukaan lukien, voi käyttää (katso esim. Schmid 1983, 103–104; Sproat 1996 ja 1997). Syynä valtioiden harjoittamaa terrorismia koskevan tutkimuksen vähyteen saattaa hyvin olla sitä koskevan tiedon vaikea saatavuus ja toisaalta myös se, että valtiovaltaa vastaan suunnatun terroritoiminnan tutkimukseen on tutkimusalan rahoitusrakenteen huomioon ottaen todennäköisesti helpompi saada rahoitusta. Myös tutkijoiden

omien tiedonintressien ja henkilökohtaisten arvojen voi ajatella mahdollisesti ohjaavan tutkimusta ei-valtiollisten toimijoiden tekemien terrori-iskujen suuntaan.

Tutkimuksen keskittyminen erityisesti tietyille tutkittavan ilmiön osa-alueille ei sinänsä ole poikkeuksellinen eikä välttämättä kovin haitallinen – jos ei toivottavakaan – asia sinällään. Kuitenkin terrorismintutkimuksessa yleinen tapa rajoittaa ilman täsmennyksiä käsittelemään vain joitain terrorismin määritelmään sisältyviä tapauksia, tuo tutkimukseen, paitsi poliittisuuden tunnetta, myös epätoivottavaa käsitteellistä epäselyyyttä. Poliittiset asenteet ja intressit näkyvät selvästi myös terrorismintutkimuksessa käsitellyissä kysymyksenasetteluissa. Kuten aiemmin todettiin, hallitukset ja elinkeinoelämä ovat perinteisesti olleet terrorismintutkimuksen tärkeitä rahoittajia, joten niiden tiedontarve ja tavoitteet heijastuvat myös siinä, millaista tutkimusta alalla on tehty. Esimerkiksi toiminnassa mukana olleita haastattelevan ja tilannetta toimijoiden omasta näkökulmasta hahmottamaan pyrkivän tutkijan on saatettu tulkita yrittävän selittää teot parhain päin tai epäilty sympatiasta tutkittaviaan kohtaan (katso esim. Guelke 1995/1998, 16; Silke 2003; Zulaika ja Douglass 1996, 72–73). Toisaalta ottaen huomioon rahoittajien intressit tutkijat eivät ole perinteisesti ehkä kokeneetkaan kovin tärkeäksi pyrkiä eri osapuolten näkökulmat huomioon ottavaan tarkastelutapaan (katso esim. Silke 2001, 2).

Lisäksi julkisella keskustelulla ja valtion viranomaisten lausunnoilla näyttää olevan monesti hyvinkin dominoiva vaikutus akateemisilla foorumeilla käydyn keskustelun aiheisiin. Keskustelulle on ollut usein luonteenomaista, että tutkijat argumentoivat vahvastikin sellaisia näkemyksiä ja oletuksia vastaan, joita ei ole tutkimuksen piirissä juuri kukaan esittänyt. Varsin monissa tapauksissa keskustelun lähtökohtana vaikuttaa olleen eritoten Yhdysvalloissa käyty julkinen keskustelu tai tehdyt ratkaisut. Hyvä esimerkki tästä on 1990-luvun lopulla käyty keskustelu Clintonin hallinnon maaillemasta superterrorismista tulevaisuuden uhkana. Tutkijat tuomitsivat lähes yksimielisesti nämä joukkotuhoasein toteutettujen massiivisten iskujen uhkakuvat perusteiltaan kyseenalaisiksi ja kritisoiivat hallitusta liiallisesta keskittymisestä tällaisiin skenaarioihin. Tämänäköinen poliittisten ratkaisujen ja keskustelun kommentoiminen on toki hyvinkin toivottavaa tutkijoilta. Terrorismintutki-

³ RAND:n ja St Andrewsian yliopiston kansainvälinen terrorismin kronologiasta katso esim. Hoffman ja Claridge 1998. ITERATE-tietokannat, katso esim. Schmid ja Jongman 1988, 143–145; Mickolus 2002. *Patterns of Global Terrorism* -raportin kattavuus, katso esim. *Patterns of Global Terrorism* 2002, xiii.

muksen piirissä on kuitenkin välillä käynyt niin, että tällainen kommentointi saa niin vahvan ylivalan keskustelusta, ettei ajankohtaisia tapahtumia juuri muusta näkökulmasta analysoidakaan. Superterrorismista keskusteltaessa esimerkiksi paljon vähemmälle pohdinnalle jäi esimerkiksi se, mihin sitten ne ryhmät, jotka vaikuttivat olevan kiinnostuneita entistä tuhoisampien iskujen tekemiseen, saattaisivat ryhtyä.

Kriittisen ja johdonmukaisen analyysin heikkoutta on havaittavissa muutenkin ajankohtaisia tapahtumia analysoidessa (katso esim. Crenshaw 2000, 411–415). Mitä esimerkiksi pitäisi ajatella siitä, että ne tapaukset, joihin useimmin viitataan terrorismin luonteen muuttumisesta puhuttaessa, ovat olleet lähes poikkeuksetta Yhdysvaltoja tai sen liittolaisia vastaan suunnattuja iskuja? Yhdysvaltain hallituksen tarpeet tällainen analyysi saattaa hyvinkin täyttää, mutta tällaiselta pohjalta tehtyjen johtopäätösten omaksuminen akateemisessa tutkimuksessa ilman reunahuomautuksia johtaa nähdäkseni vaarallisille vesille. Lisäksi uudelle terrorismille tyypillisistä piirteistä puhutaan yleensä suurin vedoin, eikä läheskään aina tiedosteta, että jotkin tyypiesimerkkeinä pidetyt tapaukset itse asiassa poikkeavat merkittävästi näistä luonnehdinnoista. Ylipäänsäkään ei oteta huomioon esimerkkeinä pidettyjen tapausten välisiä suuria eroavaisuuksia.⁴

Teorianmuodostuksen puutostila

Sinänsä on tietysti hienoa, jos tutkimus pystyy tarjoamaan käyttökelpoista tietoa viranomaisille, mutta tässäkin pyrkimyksessä voidaan mennä liian pitkälle. Terrorismintutkimus on tästä hyvä esimerkki: tutkimus kun on palvellut monilta osin niin suoraan viranomaisintressejä, että sen kyky tuottaa uusia näkökulmia ja tietoa käytettäväksi on ollut varsin rajallinen.⁵ Koko ajan pitkälti saman lähdeaineiston ja aiemman tutkimuksen hyödyntä-

miseen pohjaava tutkimus on vaikeuttanut tutkimusalan teoreettista kehitystä ja johtanut ennemminkin vallitsevien käsitysten vahvistamiseen kuin niiden kriittiseen arviointiin ja edelleen kehittämiseen. Joseba Zulaika ja William A. Douglass (1996, 178–182) ovat provosoivasti, mutta varsin osuvasti verranneet nykyistä terrorismintutkimusta viime vuosisadan alun nojatuoliantropologiaan. Terrorismia tutkineilla laajemminkaan ei ole kovin korkeaa käsitystä omista saavutuksistaan. Schmidin ja Jongmanin kyselyyn vastanneista tutkijoista alle puolet ilmoitti tuottaneensa uutta tietoa koskien terrorismia (Schmid ja Jongman 1988, 137).

Monien varsinkin akateemisten tutkijoiden mielestä terrorismintutkimus onkin ollut jo pitkään (ellei aina) epäterveessä tilassa. Andrew Silke on kuvannut tehtyä tutkimusta osuvasti pikaruoaksi – nopeaa, helppoa, mutta ravintosisällöltään kyseenalaista (Silke 2001, 12). Lyhytjänteistä ja ajankoh-taisiin kysymyksiin keskittyvää tutkimusta tehdes-sä myös keittotaidot näyttävät kärsineen. Eilisen päivän tähteitä akuuttiin nälkään lämmittäessä on nimittäin käynyt niin, että ”terrorismia koskeva yleinen akateeminen viisaus on etäännytynyt jatkuvasti sosiaalitieteiden yleisesti hyväksytyistä tutkimusnormeista ja ajoittain myös todellisuudesta, ja toisinaan muistuttaa enemmän kuulopuhetta kuin 1900-luvun tiedettä” (Merari 1991, 95).

Terrorismia koskevan tiedon tuottamisesta puhuttaessa huomautetaan usein, että esimerkiksi terrori-iskujen taustalla olevia henkilöitä sekä ryhmiä koskevan tiedon tuottaminen on huomattavan hankalaa ja siten media- ja viranomaistiedoille on ollut hyvin haastavaa hankkia täydennystä muista lähteistä. Terrorikampanjassa sillä hetkellä mukana olevia henkilöitä on vaikea päästä haastattelemaan tai ylipäänsä edes löytää, koska he yleensä nimenomaisesti pyrkivät olemaan löytämättömissä. Haastatteluiden tai kenttätutkimuksen tekeminen vaatii usein tutkijalta myös tavanomaista suurempaa henkilökohtaista riskinottoa. Erityisen suureksi ongelmaksi tiedon ja lähdeaineiston saataavuus nousee sellaisten maiden kohdalla, joista ylipäänsä tihkuu vähän tietoa ulospäin ja jossa tutki-

⁴ Kaikki tutkijat eivät itse asiassa allekirjoitakaan väitteitä terrorismin luonteen muuttumisesta 1980-luvulta lähtien. Tutkimuksen piirissä on myös varoiteltu tekemästä vielä liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä ja korostettu terrorismissa tapahtuneiden muutosten olleen pieninä verrattuna sodankäynnissä tapahtuneisiin muutoksiin viimeisen 25 vuoden aikana. Tarkemmin uutta terrorismia koskevasta keskustelusta tutkimuksen piirissä katso Malkki 2003.

⁵ Esim. Horgan 2003. Akateemisen tutkimuksen ja hallitusten terrorismia koskevan tiedon tarpeiden ja intressien

välillä sekä sitä myötä akateemisten tutkijoiden ja hallitusten viranomaisten välisessä vuorovaikutuksessa on arvatavasti ollut havaittavissa jännitteitä. Tätä aihetta käsitellään *Terrorism and Political Violence* -julkaisun vuoden 1991 ensimmäisessä numerossa (katso erityisesti Merari 1991; Ezekiel ja Post 1991; McCauley 1991; myös Gorriti 1991).

jan on vaikea lähteä minkäänlaiseen ”kenttätööhön”. Tämä on suuri haaste yritettäessä tutkia terrori-iskuja systemaattisesti, esimerkiksi muodostaa laajempaa kuvaa siitä, missä ja miksi terrori-iskuja on tehty.

Mahdotonta uuden tiedon tuottaminen ja lähde-pohjainen tutkimus terroriliikkeistä ja -teoista ei kuitenkaan ole. Tästä on monia käytännön esimerkkejä. J. Bowyer Bell on useiden vuosien kuluessa haastatellut merkittävää määrää IRA:n jäsenistä ja kannattajista sekä myös monen muun ryhmän toiminnassa mukana olleita ja olevia henkilöitä (katso esim. Bell 2000). Mark Juergensmeyerin uskonnollista terrorismia koskeva tutkimus (Juergensmeyer 2000/2001) puolestaan perustuu useita eri uskontokuntia edustavien toimijoiden haastatteluille. Zulaikalle ja Douglassille (1996) tarjoutui keskustelumahdollisuuksia baskiradikaalien kanssa heidän kenttätönsä aikana runsaasti. Aktiivisia jäseniä tai kannattajia helpompaa on päästä haastattelemaan entisiä jäseniä ja kannattajia. Vaikka tällaisen materiaalin käyttämisen yllä leijuu aina kysymys haastateltavan jälkikäteistulkintojen vaikutuksesta hänen kertomaansa, haastattelut ja muistelmat tarjoavat kuitenkin erittäin rikkaan ja monesti korvaamattoman – mutta varsin vähän käytetyn – väylän päästä paremmin perille ryhmän tekemien ratkaisujen taustoista ja jäsenten henkilökohtaisista motiiveista (katso esim. Horgan 2003; Della Porta 1995). Mahdollisuuksia monipuolisemman lähdeaineiston käyttämiseen on siis olemassa, mutta niiden hyödyntäminen vaatii tutkijalta enemmän panostusta ja pitkämielisyyttä kuin monia muita aiheita tutkittaessa.

Systemaattisen tutkimuksen ja varsinkin kvantitatiivisten aineistojen kehittämiseksi suuri haaste on ollut myös laajempien tutkimusprojektien puole. Suurin osa tutkijoista työskentelee yksin, ja terrorismiin erikoistuneita (varsinkin akateemisia) tutkimusyksiköitä on hyvin vähän. Nykyisillä resursseilla varteenotettavien vertailevien, laajaa lähdeaineistoa hyödyntävien tutkimusten tekeminen on äärimmäisen vaikeaa, kvantitatiivisen aineiston tuottamisesta puhumattakaan.

Mutta mitä terrorismi oikein on?

Terrorismintutkimuksen perustavanlaatuisin ongelma on terrorismin käsite. On totta, että harvan tutkimusalan piirissä vallitsee edes lähes täydellisiä

ta yksimielisyyttä peruskäsitteiden määrittelystä. Toisaalta harvalla alalla määrittelyasiat ovat myöskään niin levällään kuin terrorismintutkimuksessa. Keskustelussa on joskus esitetty, että vaikka terrorismia olisi vaikea määritellä, niin sen kyllä tunnistaa, kun sitä näkee. Tämä voi olla totta, mutta mitkä ovat tällöin terrorismin tuntomerkit? Perustuuko tunnistus esimerkiksi jonkin teon herättämiin reaktioihin vai tekijöiden oletettuihin intentioihin?

Suurinta osaa terrorismille annettuja määritelmiä yhdistää se, että terrorismin katsotaan olevan toimintatapa, ei siis esimerkiksi ideologia tai organisoitumismuoto. Haasteena tutkimuskohteen määrittelylle on kuitenkin, että kun rajaus irroteetaan poliittiseen ja moraaliseen tuomittavuuteen liittyvistä pohdinnoista, siitä tulee huomattavan häilyvä. Terrorismia ei ole itsestään selvästi olemassa toiminnan kategoriana siinä mielessä, että toimijat itse (varsinkaan nykyisin) määrittelisivät toimintatapaansa terrorismiksi. Terrorismi kategoriana on siis toisin sanoen ulkoapäin rakennettu. Käsitteen sisältö on myös muuttunut merkittävästi aikakaudesta toiseen (katso esim. Laqueur 1977, 6–20; Hoffman 1998/1999, 13–28), ja siksi sanakirjastakin on määrittelyasiassa kovin vähän apua.

Lähdetään täsmentämään terrorismia ulkoapäin muodostettuna toimintamuotoa kuvaavana terminä vaikka siten, että siinä symbolisilla väkivallan teoilla tai niillä uhkaamisella pyritään aiheuttamaan psykologisten reaktioita suoria kohteita laajemmassa ihmisjoukossa ja sitä kautta ajamaan poliittisia tai uskonnollisia päämääriä.⁶ Suhteellisen vähän resursseja vaativana toimintamuotona tällaisten iskujen tekeminen on mahdollista melkein kenelle tahansa, ja samankaltaisia iskuja ovat tehneet niin yksittäiset henkilöt, pienet kapinallisryhmät, sissiliikkeet, jonkin valtion käskystä toimineet järjestöt kuin myös valtiot osana sodankäyntiä. Onko nämä kaikki tapaukset järkevää niputtaa yhden käsitteen alle, on perusteltu kysymys. Vaikka määritelmään lisäisi esimerkiksi, että iskujen tekijänä on pienehkö ei-valtiollinen ryhmä, ilmiön yhtenäisyys murentuu helposti käsiin. Yrittäessä tehdä näin tutkimuskohteiksi tulevista ryhmistä vähemmänkin syvemmälle meneviä yleistyksiä,

⁶ Selvennykseksi lisättäköön, että en esitä tätä omana terrorismin määritelmäni, vaan ”työmääritelmäni” ja siten apuna terrorismin määrittelyyn liittyvien ongelmien havainnollistamisessa.

tarkastelukonteksti osoittautuu nopeasti kovin teennäiseksi, sillä terrorismin toimintatavan käyttäminen on loppujen lopuksi varsin ohut yhdistävä tekijä toimijoille, joiden historiallinen konteksti, organisoituminen sekä toimintatapa kokonaisuudessaan (terrori-iskut saattavat olla vain yksi käytetyistä strategioista) eroavat toisistaan valtavasti. Määreitä lisäämällä ja typologioita tekemällä päästään rajatumpiin joukkoihin tapauksia, joiden puitteissa yleistysten etsimisessä ja teorian kehittämässä voi olla jo enemmän järkeä.

Kuitenkin kun katsoo tapaa, jolla yleisessä keskustelussa ja usein myös tutkimuksessa käsitteellistetään terrorismia, sen mieltäminen ”vain” toimintatavaksi ei selvästikään ole aina käsitteellistämisen lähtökohhta loppuun asti. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että käsitteet terroristi ja vapaustaistelija nähdään usein toistensa vastapareina. Jos terrorismia määritellään puhtaasti toimintatavaksi, mitään ristiriitaa tai vastakkainasettelua ei ole, koska vapaustaistelija viittaa toiminnan toiseen aspektiin eli tavoitteisiin. Näin vapaustaistelija voi käyttää terrorismin keinoja. Tyypillistä niin ikään on, että tiettyjen terrorismin uhkaan yhdistettyjen ryhmien toimintaa aletaan kokonaisuudessaan kutsua terrorismiksi riippumatta siitä, täyttävätkö tehdyt teot terrori-iskuille mainitut tuntomerkit.

Terrorismi-ilmiön yhtenäisyys vaikuttaa nykyisessä kielenkäytössä muodostuvan pääosin tekojen aikaansaamien reaktioiden kautta. Tekojen aiheuttamat (potentiaaliset) psykologiset vaikutukset ja sitä kautta kerrannaisvaikutusten aikaansaamisen yrittäminen sisältyvät myös suurimpaan osaan terrorismin määrittelyistä. Niin ikään tavat puhua terrorismista perustuvat hyvin vahvasti sen kohteiksi itsensä kokeneiden näkökulmaan, eivätkä ne siten ole aina kovinkaan mielekkäitä tarkasteltaessa terrorismin vastaisen toiminnan ja uhkakuvien sijaan iskujen takana olevia ryhmiä. Hyvä esimerkki tästä on kansainvälisen terrorismin käsite, joka useimmiten määritellään terrorismiksi, joka tavalla tai toisella koskettaa useamman kuin yhden maan kansalaisia tai maaperää. Paitsi että tämän määrittelyn mukaan monet motiiveiltaan varsin kansalliset (esimerkiksi IRA:n ja ETA:n) kampanjat olisivat määrittelyn mukaan kansainvälistä terrorismia, käsitettä heikentää ylipäänsä se, että lä-

hes jokaisella terrori-iskuja tekevällä ryhmällä on jonkinlaisia siteitä ulkomaille.

Näiden pohdintojen perusteella olenkin leikitellyt ajatuksella, että terrorismi voitaisiin määritellä valtiovallan ja/tai kansainvälisen yhteisön tunnistamaksi turvallisuusuhaksi, jonka aiheuttaa yleensä pienehkö ei-valtiollinen toimija tekemällä psykologisesti vaikuttavia väkivallan tekoja ajakseen tavoitteita, joita reagoivat vallanpitäjät eivät halua tukea. Kansainvälistä terrorismi olisi tästä näkökulmasta silloin, kun se mielletään useampaa maata koskettavaksi tai jollain tavalla globaaliksi ongelmaksi. Tämän ajattelun taustalla on kysymys siitä, mikä on tai paremminkin minkä pitäisi olla tutkimuskohteen silloin, kun tutkitaan terrorismia. Yleensä päähuomio on kohdistunut terrori-iskuja tehneisiin ryhmiin, ja siltä pohjalta terrorismin määrittelyn vaikeudet ovat liittyneet etupäässä siihen, mitkä ryhmät tai minkä tyyppiset teot on katsottavissa terrorismiksi ja siten terrorismintutkimuksen tutkimuskohteiksi. Kun termi on näissä yhteyksissä osoittautunut lähes mahdottomaksi määritellä ja soveltaa täysin neutraalilla tavalla, on viitattu käsitteeseen liittyvien moraalisten ja poliittisten latausten voimakkuuteen.

Kenties poliittisesti neutraaliin tutkimukseen pyrittäessä olisi mielekkäintä olla yrittämättäkään riisua termiä poliittisesta latauksesta. Sen sijaan terrorismin käsitteellä voisi ymmärtää poliittisen diskurssin tuottamaa tapahtumaa tai laajemmin prosessia, jonka symbolisiksi tulkitut väkivallan teot tai niiden uhka käynnistävät. Tässä prosessissa subjekteina eivät olisi vain iskuja tekevät toimijat, vaan yhtä olennaisesti iskuihin reagoivat tahot.

Olennaisinta on kuitenkin kiinnittää huomiota siihen, että terrorismin käsitettä käytetään usealla eri tavalla. Terrorismia on lähestytty turvallisuusuhkana, poliittisen diskurssin tuotteena, vuorovaikutusprosessina sekä tutkittu terrorismiksi kutsuttua toimintatapaa käyttäneitä liikkeitä. Nämä ovat eri lähestymistapoja, joissa tiedonintressi tutkimuskohde poikkeavat merkittävästi toisistaan. Tämän tiedostaminen voi auttaa niin kirjoittajaa kuin lukijaa pitämään erillään tutkitun tiedon vihollis-kuvista ja todellisuudessa tapahtuneen uhkakuvaspekuloinnista.

LÄHTEET

- Bell, J. Bowyer. 2000. *The IRA 1968–2000: An Analysis of a Secret Army*. London & Portland: Frank Cass.
- Crenshaw, Martha. 2000. The psychology of terrorism: An agenda for the 21st century. *Political Psychology* 21:2, 405–420.
- Della Porta, Donatella. 1995. *Social Movements, Political Violence, and the State. A Comparative Analysis of Italy and Germany*. Cambridge Studies in Comparative Politics. Cambridge University Press.
- Ezekiel, Raphael S. ja Post, Jerrold M. 1991. Worlds in collision, worlds in collusion: The gap between the policy community and the academic community. *Terrorism and Political Violence* 3:1, 117–125.
- Gordon, Avishag. 1999. Terrorism dissertations and the evolution of a specialty: An analysis of meta-information. *Terrorism and Political Violence* 11:2, 141–150.
- Gordon, Avishag. 2001. Terrorism and the scholarly communication system. *Terrorism and Political Violence* 13:4, 116–124.
- Gorriti, Gustavo. 1991. Terrorism, Research and Public Policy: An Experience, Some Thoughts. *Terrorism and Political Violence* 3:1, 103–116.
- Guelke, Adrian. 1995/1998. *The Age of Terrorism and the International Political System*. London & New York: I.B. Tauris Publishers.
- Hoffman, Bruce ja Claridge, David. 1998. The RAND-St Andrews Chronology of International Terrorism and Noteworthy Domestic Incidents, 1996. *Terrorism and Political Violence* 10:2, 135–180.
- Hoffman, Bruce. 1998/1999. *Inside Terrorism*. Indigo.
- Horgan, John. 2003. Leaving terrorism behind: An individual perspective. Teoksessa Silke, Andrew (toim.), *Terrorists, Victims and Society – Psychological Perspectives on Terrorism and its Consequences*. Wiley Series in The Psychology of Crime, Policing and Law. John Wiley & Sons Ltd.
- Juergensmeyer, Mark. 2000/2001. *Terror in the Mind of God. The Global Rise of Religious Violence*. Berkeley/Los Angeles/Lontoo: University of California Press.
- Laqueur, Walter. 1977. *Terrorism*. Lontoo: Weidenfeld & Nicolson.
- Malkki, Leena. 2003. Näkemyksiä terrorismin luonteen muuttumisesta terrorismintutkimuksessa. *Politiikka* 45:1, 3–21.
- McCauley, Clark. 1991. Terrorism research and public policy: An overview. *Terrorism and Political Violence* 3:1, 126–144.
- Merari, Ariel. 1991. Academic Research and Government Policy on Terrorism. *Terrorism and Political Violence* 3:1, 88–102.
- Mickolus, Edward F. 2002. How do we know we're winning the war against terrorists? Issues in measurement. *Studies in Conflict and Terrorism* 25, 151–160.
- Reid, E. O. F. 1983. *An Analysis of Terrorism Literature: A Bibliometrics and Content Analysis Study*. PhD Dissertation. University of California.
- Schmid, Alex P. 1983. *Political Terrorism. A Research Guide to Concepts, Theories, Data Bases and Literature*. Amsterdam & New Brunswick: North-Holland Publishing Company & Transaction Books.
- Schmid, Alex P. ja Jongman, Albert J. 1988. *Political Terrorism. A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories and Literature*. Amsterdam etc.: North-Holland Publishing Company & Transaction Books.
- Silke, Andrew. 2001. The devil you know: continuing problems with research of terrorism. *Terrorism and Political Violence* 13:4, 1–14.
- Silke, Andrew. 2003. Beyond horror: Terrorist activity and the search for understanding – the case of the Shankill bombing. *Studies in Conflict and Terrorism* 26, 37–60.
- Sproat, Peter Alan. 1996. The quantitative results of a questionnaire on state terrorism. *Terrorism and Political Violence* 8:3, 64–86.
- Sproat, Peter Alan. 1997. Can the state commit acts of terrorism?: An opinion and some qualitative replies to a questionnaire. *Terrorism and Political Violence* 9:4, 117–150.
- United States Department of State. 2003. *Patterns of Global Terrorism* 2002.
- Zulaika, Joseba ja Douglass, William A. 1996. *Terror and Taboo: The Follies, Fables, and Faces of Terrorism*. New York: Routledge.